

Posudek na habilitační práci PhDr. Ireny Reifové, Ph.D.
Televizní kultura jako místo post-socialistické kolektivní paměti

Habilitační spis I. Reifové obsahuje pět studií + komentář zaměřených na kulturní dějiny a žánr televizních seriálů. První studie, *Watching socialist television serials in the 70s and 80s in the former Czechoslovakia: a study in the history of meaning-making*, se věnuje retrospektivní reflexi percepce seriálů v 70. a 80. letech. Druhá studie, *The way we applauded: How popular culture stimulates collective memory of the socialist past in Czechoslovakia – the case of the television serial „Vyprávěj“ and its viewers*, se věnuje tomu, jakým způsobem je dnes – v době postkomunismu – zpřítomňována minulost. Třetí studie, *Rerunning and „rewatching“ socialist TV drama serials: post-socialist Czech television audiences between commodification and reclaiming the past*, se zabývá problematikou repríz televizních seriálů z období normalizace ve vysílání českých televizních stanic po roce 1989. Metodologicky je založena na zpracování rozsáhlé databáze domácích televizních seriálů vysílaných v letech 1959–2014. Čtvrtá studie, *Czech Ugly Katka: global homogenization and local invention*, vychází z diskurzivní analýzy české adaptace kolumbijské telenovely „Yo Soy Betty, la fea“ na seriál „Ošklivka Katka“. Hlavním autorčiným záměrem je rozkrýt, zda a jak se významová struktura post-socialismu jakožto kulturní formace promítla do televizního textu české adaptace. Poslední studie, *Between politics and soap: the articulation of ideology and melodrama in Czechoslovak television serials 1975–1989*, se soustředí na výsledky narativní a produkční analýzy socialistického seriálu *Muž na radnici*.

Úvodní „předkapitola“ *Televizní kultura jako místo post-socialistické paměti* čtenáře seznamuje s danou problematikou velmi přehlednou formou a na základě analýz vybraných momentů, v nichž se během uplynulých pětadvaceti let konstituování novodobé demokratické tradice české společnosti protнула politická rovina hledání koexistence s totalitní minulostí a kulturní rovina televizní kultury zapojené do těchto procesů. Velký přínos této úvodní stati spatřuji v jiné perspektivě, než je jen moje historická /pamětnická. Právě kulturologie je soudobým dějinám v mnoha ohledech přínosným oborem, který mění perspektivu našich výzkumů. To se povedlo i v této habilitační práci. Perspektivu předkládaných statí charakterizuje důraz na jednotu kulturního a politického. Přesně je též charakterizován rozrůzněný vztah k socialistické minulosti a jeho modalitám související s postupným přesouváním socialismu ze současnosti do paměti. Kulturní analýzy zabývající se například tím, jak televize vstoupila do profilování a rozrůžňování vztahů k socialistické minulosti, jsou nejen inspirující, ale pro obecnější pohled nepřehlédnutelné i pro historiky a historičky soudobých dějin.

Pro můj posudek a pro mé snazší přemýšlení o celém komplexu témat a otázek jsem si první dvě kapitoly spojil a zbylé tři jsou hodnoceny odděleně.

První dvě studie pojí několik styčných bodů, především je to silný důraz na aktérskou perspektivu, kterou více než oceňuji (texty jsou postaveny na analýze a interpretaci řízených rozhovorů s informanty). Autorka se pokouší uchopit příjemce informace (seriálu) jako nikoliv pouhého pasivního příjemce, ale jako někoho, kdo se aktivně zúčastňuje procesu tvorby významu. Autorka nepracuje s často používanou tezí, že ideologie státu do člověka přes populární kulturu vpravuje své „velké“ pravdy a že je divák těmto ideologickým obrazům vydán napospas – naopak podle autorky je divák, občan, člověk v tomto procesu aktivní, a to mnohdy takovým způsobem, který původce ani nemusí očekávat nebo to nebylo jeho záměrem. Klíčové slovo obou článků je proto „agency“. To není nic nového – existuje k tomu poměrně již bohatá literatura. Autorka je s ní velmi dobře seznámena, ve své práci na ni odkazuje, především kvitují, že se v poslední kapitole objevil i titul M. de Certeau a jeho text *The Practice of Everyday Life*; ve vztahu k aktivitě – agency adresáta sdělení coby aktivního článku v celém procesu jde o text zásadní.

Ve snaze ukázat aktivitu oněch adresátů či recipientů jsou obě první studie podle mě povzbuzující metodicky i vlastním přístupem. Autorka přináší novátorské pohledy a rozšiřuje ty staré, což více než oceňuji. Jako historik bych ale váhal na několika místech nad až příliš hrubozrnnými rozbory společnosti – třeba té socialistické. Týká se to především první studie. Uvedu jeden příklad. O struktuře společnosti píše autorka toto:

Under normalization the population was divided into several main strata: the privileged nomenclature (Communist Party officials and members of their social cliques), the repressed or disprivileged dissidents, the semi-dissidents also called “the grey zone” (e.g. sympathizers of the political opposition, fans of underground culture, individuals with nonconformist life styles, values, outlooks etc.) and the vast majority of ordinary people with no specifically manifested attitude towards Communist Party rule (Otáhal, 2002: 53).

Jako historik zabývající se soudobými dějinami a orální historií si nemyslím, že lze společnost dělit takto schematicky. Odkaz na knihu M. Otáhala je správná, ale i on ještě v roce 2002 říká, že jde o první sondu, která může být

historičkami a historiky postupně upravována, a to především v oblasti chování tzv. mlčící většiny, o které nemáme téměř žádné poznatky (to uváděl poprvé v roce 1996 a situace se na tomto poli příliš nezměnila ani v roce 2022). Toto podle mého soudu schematické dělení je hodně poplatné první, zakladatelské fázi historiografie.

Navzdory mé poznámce o publikacích první generace historiků tvořících již ve svobodných, ale pokud jde o poznání doby normalizace spíše schematických úrovních, se autorka vydala ve svém bádání jinou cestou. Svoji analýzou a interpretací role příjemce jako aktivního článku v procesu onu schematickou tezi správně a vědecky podloženě zpochybňuje. Viz ostatně závěrečný odstavec prvního článku:

A lethargic and fully depoliticized silent majority is taken to be an indisputable constant in the Czech history of normalization. This research took a closer look at the day-to-day experience of the notorious normalization apathy and found out that there were gaps in the assumed political indifference of the citizenry. The majority was certainly silent, but it does not mean that it was brainwashed or insensitive. It seems that political imagery was not fully paralyzed during normalization and that some non-discursive forms of experiencing the political were dispersed throughout everyday life, rather unappreciated by neither the existing scholarship nor the actual social actors themselves.

Trochu bych polemizoval se slovy *většina byla mlčenlivá*: jaká většina, kdo přesně? Není to tak snadné určit. Nicméně autorčiny závěry obou prvních studií jsou nuancovanějším výstupem, než jsou některé dosud obecně přejímané soudy o době minulé.

Studie *Rerunning and „rewatching“ socialist TV drama series : Post-socialist Czech television audiences between commodification and reclaiming the past* je dalším příspěvkem ke kulturním dějinám; podobně jako ostatní studie vychází z rozsáhlé znalosti odborné literatury. Vzhledem k tématu a k základní otázce: Co je třeba vidět za znovu promítáním socialistických seriálů, je třeba zvlášť ocenit přehled v oblasti nostalgie. Autorka čte velmi smysluplně například Svetlanu Boym a W. Benjamina. Autorčiny autorské analýzy jsou velmi přínosné a vlastně ve svých výsledcích potvrzují mnohé podobnosti, ke kterým dochází S. Boym.

Autorčina interpretativní metoda je ale místy – z mého pohledu historika – trochu „ve vzduchu“, protože není úplně tak podložena primárními prameny, ale spíše převažují sekundární prameny a literatura. Trochu se opakuje moje menší výtku k tomu, co bylo v prvních dvou studiích, že se zde opakují vžitá klisé o době minulé. Například, že obecnou praxí v sedmdesátých a osmdesátých letech byl double-thinking, kritika režimu v soukromí, konformismus ve veřejných projevech. To je jistě pravda, proti tomu nemám námitek, jen by bylo možná dobré zmínit i soudobou historiografickou produkci, která se vůči tomuto tradičnímu pojetí přeci jen odborně vymezuje, resp. témata rozvíjí do větší hloubky, typicky Jurčák. Jsem si ale vědom, „omezeností“ vědeckých studií, které nedávají stránkový prostor věnovat se čemukoli více, než je hlavní výzkumné téma, a to je sepsáno více než kvalifikovaně.

Ve studii o *Ošklivce Katce* (Czech Ugly Katka) Reifová velmi inovativně analyzuje společenský kontext, který seriál přináší nebo který je jeho pozadím. Tím je střet či spíš setkání ošklivě vyhlížejícího, ale uvnitř krásného chudého člověka, se světem na pohled krásným, ale vevnitř ošklivým (divoký kapitalismus, neoliberalismus). Studie přesvědčivě ukazuje, jak zmíněný seriál tíhne k usmíření oněch vstupních protikladů, tedy k tomu, že se jeho tvůrci snaží ukázat, že "krásný" kapitalismus je vlastně nakonec možný, a „že z těch chudých a uvnitř krásných lidí se můžou stát lidi krásní a úspěšní i vnějškově, tedy i na pohled“. Autorka zajímavě poukazuje na pokus autorů seriálu o nalezení jakéhosi typu „utopického kapitalismu“, ve kterém se autorům seriálu po období socialismu, žije dobře — a chtějí v něm žít i nadále.

Seriál jsem bohužel neviděl, nemohu proto soudit, do jaké míry je můj pocit oprávněný, ale měl jsem na několika místech dojem, že v něm autorka spatřuje víc, než v něm možná ve skutečnosti je. Příkladem může být například rozbor jedné scény, kde odkazuje na Michaila Bachtina a jeho karnevalizaci (zde překlep ne "Michala", správně „Michaila“). Kladu si otázku, zda to není místy „přeinterpretované“. Ale je to jen „pocit“ historika, a na tomto místě bych rád přiznal, že jsou mé znalosti limitované a můj vědní obor je trochu jiný, i když v mnoha jiných ohledech se obory výzkumu a někdy i metody překrývají.

Poslední studie *Between politics and soap: the articulation of ideology and melodrama in Czechoslovak television serials, 1975–1989* je případovou studií seriálu Jaroslava Dietla *Muž na radnici*, na kterém autorka ukazuje, jak byl propagandistický obsah distribuován ve dvou dějových liniích: ideologické a melodramatické. Zajímavá je krátká odbočka o statusu televize jako národní seriality. Novátorsky je zde uchopeno spojení ideologických a

melodramatických dějů, zároveň jako historik oceňují i historická, pro mě osobně nová fakta týkající se vzniku seriálu. Poměrně přesně autorka zmiňuje historický kontext první poloviny 70. let minulého století, resp. bytovou otázku, bourání nového ve znamení modernismu, který se nevyhnul ani socialistickému Československu. Nejdůležitější zjištění se týká prolínání ideologických a melodramatických linií. Ve studii je na základě provedené analýzy poukázáno na konvergence/divergence mezi ideologickými a melodramatickými liniemi, které nejsou jednoduše rovnoběžné, ale prolínají se a vzájemně jedna druhou posouvají v ději kupředu. Samozřejmě, že linie ideologická je silnější, ale nijak fatálně. Domnívám se spolu s autorkou, že tato konvergence učinila televizní seriály divácky oblíbenými, diváci „nesledovali“ politická sdělení, ale melodramatické příběhy postav.

Velmi mě zaujala i reflektovaná myšlenka A. Newcomba, který pracoval s koncepty chórického a lyrického dramatu: chórické drama chápal jako umělecké ztvárnění, se kterým se plně ztotožňuje ideologie dominantní společnosti, zatímco lyrické drama má tendenci vyjednávat se systémem prostřednictvím individuálních, personalizovaných hlasů.

Je patrné, že se autorka ve svém oboru pohybuje dlouhou dobu, a všechny její studie jsou vyzrálým a vyváženým vědeckým počinem. Děkuji za možnost hodnotit habilitační dílo, které je mi svým způsobem blízké i vzdálené. Pomohlo mi o některých tématech přemýšlet jinak.

Autorce se přesvědčivě podařilo nalézt něco podstatného o televizní seriálové produkci normalizační doby, a to jak o jejích tvůrcích, tak o televizních divácích. Habilitační práci doporučuji k přijetí pro habilitační řízení.

Závěr: Uchazečka splňuje požadavky kladené na habilitační práci v oboru Filmové, televizní a fotografické umění a nová média.

V Praze 14. 2. 2023

prof. PaedDr. Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.

